

FOLIA
URALICA
DEBRECENIENSIA
1.

Debrecen
1989

A DEBRECENI KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM
FINNUGOR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK
KIADVÁNYA

Szerkesztette:

Keresztes László és Kiss Antal

ISSN 0239-1953

©Keresztes László & Kiss Antal, 1989

Finnugor vonatkozású tudománytörténeti adalékok I.

A. Molnár Ferenc

Az alábbiakban nyelvtudomány-történeti szakirodalmunk egy-két kiegészítendő, téves adatáról szólnék. S néhány érdekes tényre, adalékra, amelyet kevésbé ismert munkák tartalmaznak, szintén föl hívom a figyelmet.

Reguly Antal

A "Múzsák Múzeumi Magazin" 1975/1-es számában Képes Géza "Kedves vendég, híres vándor" címmel cikket írt Regulyról (35-7). A cikk elején egy "Reguly-fénykép" is látható. Ugyanez a kép teljesebb formában, nyomdailag sokszorosítva — fehér szegélyén "Reguly Antal (1818-1858) magyar nyelvész" nyomtatott aláírással — a KLTE Finnugor Tanszékének professzori szobájában is függött. Ez a kép azonban, noha van bizonyos hasonlóság, nem Regulyt ábrázolja, hanem Fényes Eleket, a nagy magyar statisztikust. E képet megtalálhatjuk például Paládi Kovács Attila "Fényes Elek" (Bp., 1976 [A múlt magyar tudósai]) című könyve elején, s (nem egészében) látható a "Magyar életrajzi lexikon"-ban (I. köt. Főszerek. Kenyeres Ágnes. Bp., 1967) is. Paládi könyvében a kép bal alsó sarkában ott áll a "Barabás M 846" aláírás, lejjebb középen pedig Fényes Elek aláírása, tehát a képet Fényesről Barabás Miklós készítette 1846-ban. Az 1957. júl. 9-től 19-ig tartott "Fényes Elek emlékkiállítás útmutatója"-nak (Bp., Statisztikai Hivatal Könyvtára) címlapján a kép mindkét aláírása szintén jól olvasható. A Barabás Miklós- és a Fényes Elek-irodalom egyaránt számon tartja e képet: a könyv 1946-ban a "Pesti Divatlap"-ban jelent meg először (Márkosfaivi Barabás Miklós önéletrajza. Bev. és jegyz. Bíró Béla. Kolozsvár, 1944. 257; Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái. III. köt. Bp., 1894. 383). A képen Fényes (ill. az ál-Reguly) derékig látszik, egy karszékben ül, zsinóros kabátja ki van gombolva, s bal kezének hüvelykujját mellényébe dugja. Tehát egy Fényes Eleket ábrázoló "Reguly-kép" volt (van) forgalomban.

Korompay Bertalan "Reguly és hagyatéka" című tanulmányában kommentár nélkül mondja, miszerint "V. Tervonen azt sem találja igazoltnak, hogy Reguly finn nyelvleckéket kapott volna 1839/40 telén Castréntől" (NyK. 73: 392). Viljo Tervonen pontosabban azt írja, általában megemlíti, hogy Reguly Mathias Alexander Castrén vezetésével tanulta a finnt. Különös viszont, hogy Reguly finnországi naplójában ennek semmi nyoma (Antal Reguly

Suomessa 1839–41. Heimokansa 1943/6–8: 12). Az újabban fölmerült kétségeket eloszlatja, hogy egy 1839. dec. 28-án Helsinkiből a szüleikhez írt levelében Reguly maga emlékezik meg erről a nyelvtanulásról: "Most órákat veszek egy egyetemi docenstől, aki a lapp nyelvet is ismeri és a törökben is jártas. Egyedül nagyon nehéz lenne, ugyanis minden nyelvkönyv svédül van írva, csak egyetlenegy — a legrosszabb — van németül. De még mindig nem tudok magamhoz térni afölött való csodálkozásomban, hogy lehet az, hogy most finnül tanulok. Én, aki mindig is jogász voltam! Igencsak komikus számomra is, úgy tűnik föl az eset előttem, mint a sors játékszere, amely egyrészt alaposan megterhel, másrészt olyan dicsőségbe emel, amely legnagyobb becsvágyamat is messzemenően kielégíti" (Hudi József: Reguly Antal utazásai 1839-ben. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17 [1984]: 407. Az eredetileg német nyelvű levelet [Zirc; OSzK. Reguly Antal Műemlékkönyvtára, kéziratár sz. n.] Lovas Márta fordította). A tanáráról írtak egyértelműen Castrénra vallanak, s egyébként a levél többek közt azt is mutatja, hogy Reguly finnugor érdeklődésének kialakulásában a véletlennek, a hazafiúi buzgalomnak és a jó értelemben vett ambíciónak milyen nagy szerepe volt. Cikkében Hudi Lovas fordításában Regulynak még két szintén a szüleikhez írt levelét (Hamburg, 1839. szept. 18; Helsinki, 1840. jan. eleje körül) is közli. Ugyancsak főlhívom a figyelmet arra, hogy Hudi, eddig ismeretlen levéltári források alapján, egy tanulmányt is közölt a Reguly oroszországi megsegítésére történt 1844–1847-es, úgy 1400 Ft-ot eredményező országos gyűjtésről, amelyet az Akadémia kezdeményezett és Veszprém megye szervezett (Reguly Antal északi útja és Veszprém megye. Veszprém Megyei Múzeum Közlem. 16 [1982]: 223–35).

Hunfalvy Pál, Halász Ignác

A "Budenz-Album" (Bp., 1884. Budenz József XXV éves nyelvészeti működése elméjére kiadják tanítványai) elején "Budenz József" címmel egy szakszerű és meleg hangú ismertetés áll a tudós addigi életéről, pályájáról (l. 1–12). A szerző H. betűvel rövidíti nevét, amit Lakó György H[unfalvy Pál]-ként old föl (Budenz József. Bp., 1980. 225. [A múlt magyar tudósai]). Az életrajz és értékelés nem Hunfalvytól való. Ez Hunfalvyról — mint a hazai összehasonlító nyelvészet egyik megalapozójáról és Budenz segítőjéről — olyan elismerőleg, helyenként szinte fennkölt hangon emlékezik meg, hogy ilyen öndícséret nem származhat Hunfalvytól. Mivel az emlékkönyvet Budenz tanítványai írták, hitelt adhatunk [id.] Szinnyei Józsefnek (i. m. IV. köt. Bp., 1896. 325), aki szerint a cikknek Halász Ignác a szerzője, az ő műveinek bibliográfiájában sorolja föl: "A Budenz-Albumban (1884. Budenz József, életrajz, Lapp népdalok, A lapp nyelvjárások)". [Ifj.] Szinnyei Józsefnek és Simonyi Zsigmondnak szintén több írása van az albumban. Id. Szinnyei Józsefnek, a nyelvész ifj. Szinnyei József édesapjának, aki még Halász életében az ő apró közleményeti is fől sorolja, nyilván pontos adatai voltak. Figyelemre méltó, hogy a fiatal tanítvány nemcsak milyen meleg hangú, de milyen érett értékelést is ír mesteréről.

Budenz nem sokkal Magyarországra érkezése után, 1858. május végén Hunfalvy Pál ajánlásával Debrecenbe utazik, s vagy két hónapig Lugossy Józsefnek, a debreceni református kollégium professzorának, az ottani könyvtár igazgatójának a vendége. Érdekességként említtem, hogy 1845-ben Lugossy írt egy "Reguly-dal" című verset (Reguly-Album. Pest, 1850. 395-6). Budenz debreceni tartózkodásáról, itteni barátairól Kardos Albert írt (Budenz József és Lugossy József. Nyr. 65: 43-7). Kevésbé ismert tény, hogy debreceni kapcsolatai révén Budenz néhány kézírata a kollégiumi könyvtárba, pontosabban a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárába került: Psychologie 1854/5. 41 l. Kéziratos jegyzet (R. 78; a Lugossy-hagyatékából jutott a levéltárba); 21 levél, 10 lap Géresi Kálmánhoz főképp az 1873-1879-ig terjedő időszakból (R. 1485), egy levél Lugossy Józsefhez (1875. VIII. 4, R. 1325), egy levél a [budapesti egyetem] dékánjához (1892. ápr. 4, R. 2184; ebben támogatást kér ahhoz, hogy Halász Ignác budapesti tanári állást, s majd az egyetemen magántanári, docensi kinevezést kaphasson). Géresi Kálmánnal, Lugossy unokaöccsével Budenz 1858-ban kötött barátságot. Géresi később Oroszországban is végzett kutatásokat, s mivel oroszul szintén tudott, Budenz olykor oroszul is ír neki, vagy orosz szavakat, kifejezéseket is használ leveleiben. Géresi 1874-ben a debreceni Kollégiumban a magyar irodalom tanára és a könyvtár igazgatója lett. Az egymáshoz írt levelek tréfás, baráti hangneme is a kettőjük közti jó viszonyról vall. Most Budenz Géresihez 1873. I. 5-én írt levelének egyik utóiratát közlöm, amely Budenz humorát, kiváló magyar íráskészségét is mutatja: "Ez utóbbi utóirat későn a Blumenstöckliben kelt, Lendner jelenlétében, kivel a mai akadémiai ülés után az akadémiai kör teketermében teketheóriáztunk, aztán Hunfalvy Pálnénál, a jó-tevő nőtársulat egyik tagjánál, a jót-evők sorában ültünk, és jól vacsoráltunk, aztán Hunfalvy Pál írószobájában Hunfalvy János és Hunfalvy Pálné előadásai mellett fáztunk, végre ezen fázalom felengesztése végett a virágbokorban egy pohárbokort öntöttünk az ingkrágli mögé a te egészségedre". Balassa József is megjegyzi, hogy Budenz "szerette a tréfát és a szójátékot, s kedélyessége tanítványaihoz írt leveleiben is többször fölcsillog" (Nyr. 65: 40). A Budenz-kéziratok némelyikére máskor még visszatérek.

Budenzről több tanítványa, későbbi neves nyelvészek és más nyelvtudósok is írtak. Éppen ezért tartom érdemesnek, hogy egy olyan hallgatója visszaemlékezéséből idézzek, aki iskolai magyar nyelvtant, nyelvi kérdésekkel foglalkozó cikkeket is írt, de nem volt tudós, s az egyetemen inkább a magyar irodalom érdekelte, főleg Beöthy Zsolt és Gyulai Pál állt hozzá közel. Gulyás Istvánnak, a debreceni református gimnázium tanárának, majd a debreceni iparostanonciskola igazgatójának önéletrajzában pesti egyetemi éveiről szintén olvashatunk. Az 1934 és 1938 közt készült helyenként szubjektív visszaemlékezés egészében is érdekes, tudománytörténeti szempontból különösen amit Beöthyről és Gyulairól mond. De olvashatunk benne Simonyiról is, a Budenzről írtak pedig, kihagyásokkal, a következők: "[Budenz] Bámulatos szorgalmú és nagyon éles eszű tudós, de szintén gyenge tanár volt. Magyarul rosszul beszélt, német volt az anyanyelve, de a finn-ugor nyelvrokonságnak minden rejtelmével annyira tisztában volt, mint senki sem előtte, sem utána. Tanítványait ő is nagyon szerette, s ennyiben jó tanár volt. Elhívott bennünket lakására is gyakran, s ott asztalát körülvéve magyarázott barátságosan az összehasonlító nyelvészet rejtemeiből, néha meg is söröztette a társaságot, s vidáman pöfékelve töltöttünk nála egy-egy délutánt. Ha

nem mindent értettünk is meg magyarázataiból — mert hiszen az egyes ugornyelvek titkai fedve voltak előttünk — annyira tántoríthatatlanul meggyőzött bennünket, hogy a magyar és a finn-ugor nyelvek kétségtelenül egy töről eredtek ... Egyéni életünk apró örömeit nem vagyunk hajlandók feláldozni az egész embert kívánó tudományos bűvárkodásnak, még ha tehetségünk volna is hozzá. Kevés köztünk — száz évenként talán egy-kettő — az Apácai Cseri János, a Szenczi Molnár Albert, a Körösi Csoma Sándor — akiket büszkén állíthatnánk Budenz József mellé" (Gulyás István tanári önvallomása. Sajtó alá rend., bev. J. Gulyás Margit. KLTE Könyvtára, Debrecen, 1980. 57–8). Budenzet tehát nemcsak a finnugor nyelvészet iránt érdeklődők szűkebb köre, de mások is becsülték, s ő őket is szeretetébe fogadta. Gulyás István, Móricz Zsigmond "jó tanár"-a "A finnek" címmel is kiadott egy kis füzetkét (Debrecen, 1903. 24 l.), s ő volt Gulyás Pál, a költő apja, akinek a Kalevalához fűződő kapcsolatai jól ismertek. Talán az édesapán keresztül Budenznek is van ebben némi szerepe: íme a tanári hatás egy esetleges bűvópatakszerű megnyilvánulása.

A "Budenz-Album" közli Budenz addig megjelent munkáinak bibliográfiáját. Ebből kimaradt a következő írás: Hunfalvy Pál–Budenz József: Jelentés a Magyar Akadémiai Könyvtárról. AkÉrt. 1870/IV/: 33–45. (Regulynak a pesti Egyetemi Könyvtárban, Hunfalvynak és Budenznek a MTA Könyvtárában való működéséről itt nem szólok, noha a nyelvtudomány-történet által alig hasznosított könyvtári szakirodalom alapján mindhármuk életrajza, értékelése teljesebbé, pontosabbá tehető. A Magyar Nyelvészek V. Nemzetközi Kongresszusán "Régi finnugor nyelvészek mint könyvtárosok" címmel tartottam előadást, s ez majd megjelenik.)

Pápay József

Az osztjakkal foglalkozó szakirodalom eddigi legteljesebb bibliográfiája Honti László "Chrestomathia Ostiatica" című munkájában található (Bp. 1984. 240–77). Ebből Pápaynak egy cikke és egy Pápayról szóló hiányzik: Az osztjajok földjén. Földrajzi Közlemények 34 (1906): 77–96, 172–85; Csinády Gerő: Pápay József utazása a cári Oroszországban és földrajzi érdemei (Acta Geographica Debrecina Tom VIII/I [1962] 1. sz. 147–165; Kinyként: Közlemények a debreceni KLTE Földrajzi Intézetéből No. 51). Csinády Pápay kéziratos naplóját, s egy-két helyszíni térképvázlatát ugyancsak fölhasználja.

Anélkül, hogy Pápay könyvei után külön kutattam volna, fölfigyeltem rá, hogy a Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének könyvtárában Szinnyi "Unkarin kielioppi"-ja (Helsinki, 1912) és két különlenyomata a szerzőtől Pápaynak "ystävyydessä", illetve "barátsággal" dedikált példány. A "Magyar nyelvhasználtás"-nak a Finnugor Tanszék könyvtárában lévő 2., 3. és 5. kiadásait Szinnyi szintén "barátsággal" dedikálta Pápaynak, ezekbe Pápay bőven jegyezgetett is. Heikki Paasonen "Die finnisch-ugrischen s laute" (Helsingfors, 1903) című munkájának tanszéki példányában ugyancsak szerzői dedikáció olvasható ("Tisztelt barátomnak Pápay József úrnak"), s van ilyen ("szívélyes tisztelettel") egy Paasonen adta lenyomatban is. Az ajánlások mellett nincs dátum. A dedikációk jelezte viszony, tudományos kapcsolat mellett arra figyeltem föl, hogy a beszerzés évének mindegyik kiadványban — s még másokban, amelyek föltehetőleg szintén a Pápayéi voltak — 1933 van beírva. Pápay könyveinek egy része tehát tulajdonosának 1931-ben bekövetkezett halála után a debreceni magyar és finnugor nyelvészeti tanszék könyvtárába került, nyilván 1933-ban, legalábbis a leltározás ekkor történt.

A KLTE Klasszika-Filológia Tanszéke, Finnugor Tanszéke, a Magyar Nyelvtudományi Társaság és az Ókortudományi Társaság helyi csoportja 1988. február 26-án a KLTE-n együttes ülést rendezett, amelyen Väinö Kaukonen professzor "De religionis Christianae ad Kalevalam relatione" címmel tartott előadást, Tuomo Pekkanen professzor pedig "De questionibus ad Kalevalam Latine redditam pertinentibus" címmel referátumot. Régi hagyományt újíttott fel Németh Béla, a klasszika-filológia tanszék adjunktusa, amikor Pekkanent, a Kalevala latinra fordítóját (vö. Kalevala Latina. Helsinki, 1986) latin üdvözlő verssel köszöntötte. Az alábbiakban Németh versét (l. még Melissa [ed. Bruxellis] 1988, N° 24. 13) és annak Szabadi István egyetemi hallgató által készített magyar fordítását közöljük:

De Kalevala Latine reddita

Salvete, vates, qui decus artium,
Lönrote magne et tu quoque Pekkanen,
Finnis et orbi detulistis
A Boreis super astra motum.

Vivit venustas, vivit amica vis
Docti senis, nec inferior faber
Nec cedit Ilmarinen illis,
Quae peperere dies moderni.

Lucem volantem, siquis abest dolor,
Pulchrumque Solem qui fugiat bonus?!
Gaudete vos, voces Latinae,
Et Kalevae decorate gentem!

A latin Kalevala

Lönrot, köszöntünk téged a nagynevűt,
És Pekkanen is, északi csillagok
Dalát ti hoztátok le, finnek
És a világ örömére szánva.

Még él mi szép volt: óvja a bölcs öreg
A társakat, nem, még nem alábbvaló
A jó kovács sem, Ilmarinen,
Nem menekülnek az új időktől.

A röpke élet, persze ha nem nagyon
Fáj, és a napfény vajh' nem öröm nekünk?!
Örvendj te is velünk, latin nyelv,
És Kalevát s fiait diszítsed!